

LBRIS

We know
books

ANTHONY SATTIN

NOMAZII

HOINARIILE CARE NE-AU MODELAT LUMEA

traducere din limba engleză de
MIHAI MOROIU

Creat cu pasiune și savoir-faire. Un volum Baroque Books & Arts®.

- Smith, George 63
Socrate 116, 117, 119
Soliman Magnificul 314, 317, 320
Spania 36, 144, 171, 180, 267, 275
Statele Unite ale Americii, vezi
 America 69, 153, 308, 360, 362, 367,
 373, 389
Stewart, John 23, 436
Susa, Iran 106, 108, 109, 112
- Şamhat 65, 66
- Tahiti, insula 343, 344, 423
Talas, Kârgâzstan 200
Teheran, Iran 389-391, 395, 423, 435
Temugin, vezi Genghis-Han 210-214,
 224
Tengri, zeu 231
Theodosius, împărat 148, 149, 161
Thesiger, Wilfred 179, 436
Thoreau, Henry David 19, 362-365,
 369-373, 382, 435, 436
Tigrul, fluviu 28, 59, 192, 194, 204,
 250, 255, 314, 422
Timur Lenk (Tamerlan) 19, 44, 215,
 282-304, 309, 310, 318, 319, 321,
 325, 358, 423, 426
Tiresias, profet 99, 100
Todd, H.J. 337
Tolui 229
Tomiris, regină 122-124
Troia, Turcia 79, 80, 96, 97, 99, 194,
 216, 384
Tull, Jethro 350-352
Tuman 137
Tupaia 345
- Tusi, Nasir al Din 247, 252
Tutankhamon, faraon 91, 93, 96
- Ulug Beg 303
Ungaria 16, 70, 73, 230, 234
Urfa, Turcia 30, 31, 33, 58
Uruk, Irak 59, 60, 62-66, 68, 72, 73,
 163, 193, 384
- Valea Indusului 52, 79-82, 90, 97, 104,
 164, 187
Valens, împărat 154
Valentinian, împărat 161
Vigilas 149
- Walden, lacul, Massachusetts, SUA
 362-364, 369, 372, 382, 436
Wallace, Alfred Russel 381
Walpole, Horace 355
Williams, Dr. Shayne T. 346
Winckelmann, Johann Joachim
 339-341, 437
Wordsworth, William, poet 383, 431
Wu (împărat din dinastia Han) 18,
 134, 142, 143
- Young, Thomas 76, 438
Yuan, dinastie 16, 258, 259
- Zagros, munții, Iran 9, 11, 58, 105,
 110, 223, 317, 350, 388, 391, 395,
 396, 408, 409, 413
Zard Kuh, munte, Iran 389
Zeus 77, 97, 102, 112, 121
Zhang Qian 142, 143
Zhu Yuanzhang 282
Zoroastru, zoroastrism 216, 265, 402, 403

CUPRINS

În munții Zagros din Iran	9
I. ACTUL CUMPĂNIRII	23
Paradis, 10000 î. Hr.	27
Dealul Ulciorului	30
Magistrala istoriei	39
DRD4-7R	45
O poveste a evoluției	49
Çatalhöyük.....	56
Zidurile din Uruk	59
Vlăstarul tăcerii	62
Cai	69
Copiii zeului cerului	74
În căutarea faimei	79
Domn peste rățacitori.....	84
Nomazi pe Nil.....	89
Greci.....	94
Perși și alții.....	101
Noi nu avem cetății.....	113
Sciția.....	120
Părăsit de Ceruri	130
449 d. Hr.	148

II. ACTUL IMPERIAL	165
1375: Castelul.....	169
Nou, ieșit din comun și extrem de util	174
Mesageri din secolul al VII-lea.....	181
O problemă a orașelor	189
Epoca de glorie a statornicirii	200
Cerul zâmbește	206
Temugin.....	210
Ca un stol de păsări	217
Imperiul nomad	227
Doar Dumnezeu știe.....	233
Lacrimile vă vor spune	244
1271	256
Nimic care să mă mai încânte	272
Mușuroiul de furnici al speciei umane.....	279
Renașterea mongolă	281
Damasc.....	293
Roata se învârte	302
III. ACTUL REDRESĂRII	305
Trecutul este imprevizibil	307
Marele imperiu al turcilor	310
Jumătate de lume	315
Neomongolii.....	318
Dominion	321
Omenirea a iubit lenea, 1753	329
Doctorul cel bun	335
Ceva dincolo de natură	338
Prețul progresului.....	342
Adevărata revoluție agricolă sau de ce ne cuprinde nostalgia față de nomazi.....	349
Destinul manifest, 1850.....	359
Fața întunecată a naturii	369
Imperiul american	373

Două fețe, aceeași monedă	379
Natura și orașul.....	382
Secretele trecutului nostru	386
Romantism geografic.....	390
Echilibrul dintre lucruri.....	395
Mulțumiri.....	417
Notă pentru drepturi de autor	420
Lista ilustrațiilor.....	421
Bibliografie	425
Indice	439

WITH LOVE,
BAROQUE

I

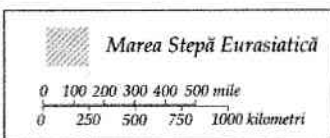
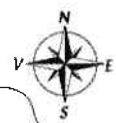
ACTUL CUMPĂNIRII

„N-o să dureze. Totul e schimbare, totul este efemer.“

JOHN STEWART

ACTUL CUMPĂNIRII
EURASIA
PÂNĂ ÎN 453 d. Hr.

PARADIS, 10000 î. Hr.

Populația globală: poate 5 milioane¹

Populația nomadă: majoritatea lor

A fost odată ca niciodată, pe vremea când noi toți eram vânători și culegători. Cei dintâi care s-au lăsat de vânatoare și de cules au făcut-o acum nu mai mult de 12 000 de ani, perioadă ce reprezintă nu mai mult de un punct în cronologia umană. Pe atunci hrana exista din abundență, iar noi, cei care o mănâncam, eram puțini la număr. Vechiul Testament al Bibliei și Sura 2 din Coran, *Al Baqara (Sura Vacii)*, îl prezintă ca pe un timp de mare fericire și de perfectă nevinovăție petrecut într-o grădină, Grădina Raiului, Edenul.

Există multe traduceri ale cuvântului *Eden*, dar toate trimit în aceeași direcție, de la sumerianul *edin*, cu sensul de „câmpie” ori „stepă”, până la cuvântul aramaic care înseamnă „bine udat” și echivalentul ebraic pentru „plăcere”. Una peste alta, ele sugerează că Edenul era o stepă

¹ www.census.gov/data/tables/time-series/demo/international-programs/historical-est-worldpop.html.

bogată în ape, unde hrana exista din abundență, primejdiile erau puține și oamenii nu aveau nevoie să muncească. Un loc al plăcerii. Însă locul exact al acestei grădini a plăcerii rămâne în discuție. Cartea Facerii îl plasează „în Eden, spre răsărit”. Aici se găseau „tot soiul de pomi plăcuți la vedere și buni la mâncare, precum și Pomul Vieții în mijlocul raiului și Pomul cunoștinței binelui și răului”¹. Apa care uda grădina era „împărțită în patru brațe” sau râuri. Naratorul Facerii numește două dintre râuri ca fiind Tigru și Eufratul, prin urmare se poate ca Grădina Edenului să se fi aflat undeva în Câmpia Mesopotamiei, actualmente în sudul Irakului. Istoricul roman Josephus Flavius a decis că celelalte două brațe erau Gangele și Nilul, ceea ce lărgeste gama de posibilități geografice. Este posibil ca Edenul să se fi aflat în zonele înalte din Armenia, pe podișul iranian sau în regiunea înaltă Shangri-La din Pakistan.

Ideea că am pierdut o grădină pe care trebuie să ne străduim să o recuperăm ne duce cu gândul la vremurile noastre și la dispariția florei și faunei, la criza climatică și dezastrul ecologic. Dar este o neliniște veche de când lumea, ale cărei ecouri se fac auzite peste tot și în toate epocile, de la grădina mitică hindusă Nandankanan la grădina greacă antică a Hesperidelor și *pairi-daeza* persană. Acest termen persan se traduce literal „zid înconjurător” sau „cărămidă”, sensul fiind acela de „grădină împrejmuțată cu zid”, un parc închis, de unde provine grecescul *paradeisos* și *paradisul* nostru, o altă grădină după care tânjim. Fără îndoială că există o versiune și mai veche. Dar indiferent de originile cuvântului – și fără să aibă vreo importanță dacă cineva dintre noi a gustat fructul oprit într-o grădină numită Eden –, această străveche poveste ne spune că, la

¹ Facerea 2, 8-9.

un moment dat, eram înconjurați de „tot soiul de pomi buni la mâncare”, că eram vânători sau culegători trăind pe seama dărniciiei naturii, care ne punea la dispoziție tot ce aveam nevoie pentru a supraviețui. Ideea de Eden și paradis este seducătoare deoarece promite tihnă, inocență și abundență, iar probabil versiunea pământeană nu era deloc rea.

Unii antropologi i-au numit pe vânătorii-culegători timpurii „societatea abundentă originară”. Faptele sunt în continuare mult discutate, dar par cu adevărat convingătoare. Antropologul american Marshall Sahlins a calculat că majoritatea vânătorilor-culegători dedicau în jur de douăzeci de ore pe săptămână ca să se hrănească, ceea ce însemna că „în rest, oamenii nu prea știau cu ce să-și umple timpul”. Poate foloseau acel răgaz să rădă, să iubească, să cânte și să danseze. Criticii au subliniat neajunsurile produse de deficitele de mâncare sezoniere, de boli și de conflicte. Dar chiar și în aceste condiții și ținând seama și de timpul cerut pentru gătitul mâncării și de curățatul de după aceea, vânătorul-culegător mediu consuma semnificativ mai puțin timp ca să-și asigure traiul decât lucrătorul urban mediu din secolul XXI. Mai mult decât atât, spre deosebire de cei care suportă zilnic orele de vârf din orașe, mediul de lucru în aer condiționat și hipermarketuri, vânătorii-culegători aveau prilejul să trăiască și să muncească pe un pământ pe care îl înțelegeau, pe care îl descopereau plin de amintiri, de spirit și de sens.

Indiferent cât de plăcută a fost viața în „Edenul” vânătorului-culegător timpuriu, ea a fost lovită de o furtună, de o înlănțuire perfectă de circumstanțe, al cărei dramatism a sporit în virtutea curiozității și ispitei omenești. În povestea Facerii, lui Adam și Evei li se spune că se pot hrăni din tot ce poftesc, dar sub niciun motiv să nu se atingă de fructele sacre ale Pomului Vieții și ale Pomului cunoașterii Binelui

și Răului. În momentul când, inevitabil, cedează tentației, sunt alungați, spre a nu se întoarce acolo niciodată.

Este o poveste frumoasă, dar se întâmplă să reflecte și un moment din istorie când populațiile au crescut, eveniment poate suprapus cu o schimbare a climei, iar vânătoarea și culesul au devenit mai puțin atrăgătoare sau mai puțin viabile decât agricultura. Acestea sunt o parte din elementele care au modelat povestea unui loc numit Dealul Ulciorului.

DEALUL ULCIORULUI

Contururile blânde ale Dealului Ulciorului se ridică peste formele de relief din calcar de la granița sudică a Turciei, spre Siria. Este un ținut străvechi și dificil, unde fermierii se luptă să-și câștige existența cu turmele lor, care se străduiesc să pască pe pantele stâncoase. Este și un ținut cu o bogată, lungă și extraordinară istorie.

La opt kilometri spre vest de Dealul Ulciorului se află orașul Urfa. Sanliurfa, Urfa cea Glorioasă, după cum este cunoscut din 1984. Tradiția leagă Urfa de Ur, cetatea caldeenilor, și prin urmare cu locul nașterii patriarhului Avraam, părintele tuturor semințiilor. Este posibil ca nimic să nu dovedească legătura cu Avraam, dar sub semețul castel al cruciaților de la Urfa există un lac întins, Balikli Gol, „Iezerul lui Avraam“, unde am văzut cum

pelerini pioși și turiști entuziaști hrăneau crapi despre care se spune că ar fi fost creați aici prin intervenție divină. Mai sigure sunt rezultatele unor săpături efectuate în anii 1990, deoarece printre piesele descoperite se numără cea mai veche formă umană sculptată, în mărime naturală. Figura a fost executată în calcar alb, cu ochi negri de obsidian, cu un colan cioplit în jurul gâtului și cu mâinile ținându-și penisul în erecție. Cineva a sculptat această statuie în jurul anului 10000 î. Hr. Dacă Omul de la Urfa ar fi fost găsit altundeva decât într-un loc despre care unii afirmă că acolo s-a născut Avraam, ar fi urmat deschiderea unui mare șantier arheologic, dar s-a bucurat de surprinzător de puțină atenție pentru o descoperire de o asemenea însemnătate. Atenția arheologilor s-a mutat asupra unui afluent al Eufratului, unde guvernul Turciei construia un baraj care avea să lase sub ape Nevali Cori, o așezare neolitică din jur de 8000 î. Hr. Din echipa de arheologi germani veniți să salveze ce se mai putea înaintea popoului făcea parte Klaus Schmidt, pe atunci la treizeci și ceva de ani și după ce abia încheiase un doctorat consacrat uneltelor timpurii din piatră. Germanii au găsit case și un centru de cult, figuri votive și unele dintre cele mai vechi vestigii de grâu domesticit. Când barajul a intrat în funcțiune în 1991, situl a dispărut sub ape și echipa de arheologi s-a risipit. Dar Schmidt a rămas în continuare.

Există nenumărate povești despre mari descoperiri arheologice făcute după ce animale au căzut în cavități sau au intrat în peșteri. După cum se spune, catacombele din epoca romană de la Alexandria au fost dezvăluite în secolul al XIX-lea, când un măgar a dispărut brusc într-o cavitate de mari dimensiuni. Sistemul de peșteri de la Chauvet din Franța au fost descoperite când câțiva adolescenți au intrat acolo după câinele lor rătăcitor. Potrivit unui jurnal britanic, o poveste asemănătoare s-a petrecut în această

parte a Turciei când un „bătrân păstor kurd (...) care își urma turma peste înălțimile golașe“¹ a observat niște lespezi mari de piatră. Adevărul, după cum se întâmplă deseori, a fost ceva mai complicat, însă cu atât mai vrednic de mirare.

Göbekli Tepe, așa cum se numește Dealul Ulciorului în turcă, se află la capătul unui canion, fiind un punct ideal de a așeza curse pentru prinderea prăzii. Într-o zonă de dealuri domoale, acest loc prezintă un vârf dublu, fiind acoperit cu ierburi și flori timpurii de vară când l-am vizitat pentru prima oară. Pe unul dintre vârfuri se afla un singur dud, iar sub el două morminte acoperite cu lespezi de piatră. Un loc de înmormântare deloc rău, însă strămoșii noștri îndepărtați au văzut ceva special aici. Exact ce nu avem cum ști, dar este posibil să fi fost o linie de energie, autentică sau imaginară, ceva ce unea cosmosul vizibil cu esența vieții, forțele ei primordiale cu misterele de nepătruns ale morții. Datorită acestei percepții, un popor oarecare al începutului și-a lăsat aici semnele, și tot aici a venit să caute și Schmidt.

Arheologi de la Universitatea din Chicago vizitaseră acest loc în 1963 și îi recunoscuseră apartenența la neolitic², înregistrând și prezența mormintelor bizantine și, mai târziu, islamice. Dar nu au avut niciun motiv ca să-și continue cercetările și dealul a rămas în proprietatea lui Ibrahim Yıldız și a fiului său Mehmet, ciobani kurzi ale căror turme pășteau în vreme ce ei ședeau sub dud ca să se ferească de soare. În 1994, Klaus Schmidt a întâlnit un bătrân într-unul din satele învecinate care i-a spus că

¹ *Daily Mail*, 5 martie 2009, <https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-1157784/Do-mysterious-stones-mark-site-Garden-Eden.html>.

² În această parte a lumii, neoliticul este datat cca 10000–4500 î. Hr.

văzuse cremene la Göbekli Tepe. Însă Schmidt știa că geologia locală se baza pe calcar și bazalt.

Un lucru de care Schmidt și-a dat seama imediat și care le scăpase vizitatorilor mai vechi era că cele două vârfuri de la Dealul Ulciorului erau creație umană. Știa, în urma doctoratului și a muncii sale de teren despre cremene, pe care alții le desconsiderau trecându-le în categoria molo-zului, că erau unelte folosite de oameni din vremuri străvechi ca să modeleze stratul de rocă mai moale. Probabil cu ele fuseseră prelucrate blocurile masive pe care le vedea acum sub picioare. În acel moment Schmidt știa că trebuie să aleagă: „Pleci și nu spui nimănu. Sau îți petreci tot restul vieții lucrând aici.” S-a întors la Urfa, a cumpărat o casă veche și a făcut cereri în vederea obținerii de permise și de finanțări.

Göbekli Tepe reprezintă astăzi unul dintre cele mai importante și tulburătoare situri arheologice din lume și nu este foarte cunoscut de public doar pentru că nu s-a găsit acolo și un tezaur de aur. Dar descoperirile făcute de Schmidt și de colegii lui sunt mai valoroase decât o asemenea comoară. Lespezile de piatră aflate la suprafața vârfului s-au dovedit partea superioară a unor coloane în formă de T. Acești pilaștri sunt tăiați cu precizie, minunat împodobiți și dispuși în cercuri de câte aproximativ doisprezece stâlpi, dintre care doi mai înalți în centrul cercurilor. Blocurile mai mari cântăresc 16 tone și unele sunt înalte de 5,5 metri. Multe coloane sunt decorate cu figuri omenești și animale. Spre deosebire de turmele de bovine sau căprioare din multe picturi și basoreliefuli rupestre timpurii, cele de aici sunt imagini complete de mistreți, vulpi, scorpioni, șacali și alte creaturi care pot fi recunoscute, în posturi amenințătoare. Multe dintre ele, la fel ca oamenii sau ca Bărbatul de la Urfa, sunt reprezentate cu penisuri în erjecție. Acesta ar putea să fie unul dintre primele, dacă nu

chiar *cel dintâi* loc de pe pământ unde strămoșii noștri s-au pus să remodeleze peisajul și să reprezinte un produs al imaginației lor. Acum, când modificăm suprafețe vaste ale planetei, faptul ni se pare firesc, însă în urmă cu 12 000 de ani acest lucru reprezenta un gest revoluționar. Este începutul arhitecturii monumentale, începutul artei sub forma construcțiilor, și marchează începutul fazei actuale, umane, a istoriei.

Am discutat cu Schmidt despre munca lui în iunie 2014, când a venit la Londra pentru sponsorizări legate de săpăturile din Turcia. Era un domn manierat, cu față rotundă, cu un început de chelie și cu șuvițe rebele în jurul tâmpelor, purta ochelari cu rame metalice, iar nasul îi era ca un vârf de săgeată și barba brună începea să încărunțească. Era întruchiparea unui savant potolit și, deși îmbrăcase un sacou pentru acel prilej, avea un aer neglijent în salonul londonez și în compania celor care spera că vor deveni susținătorii săi, comercianți și oameni de afaceri citadini, în costume și cravată. Dar când vorbea, locul, comportamentul său și toate celelalte aspecte deveneau irelevante.

Göbekli Tepe, ne-a asigurat el, era un sit sacru, un complex religios. Pe măsură ce el și echipa lui săpau mai adânc în coasta dealului, dezveleau tot mai multe coloane sculptate și cercuri de piatră, fiind încredințat că aveau să apară încă multe altele. Schmidt era de părere că cei care ocupaseră înălțimea se pricepeau și să fermenteze grâne – „produceau ceva asemănător berii”, spunea el cu un zâmbet, ca parte a unui ritual oarecare. Dar abia acum veneau cele mai mari surprize.

Cea dintâi era vârsta. „Am stabilit, dincolo de orice îndoială, că Göbekli Tepe datează din mileniul al X-lea î. Hr.” Cu alte cuvinte, pe la 9500 î. Hr., oamenii exploatau blocuri mari de piatră, le transportau și le dădeau formă,

folosindu-le pentru a crea complexe sacre. Asta se întâmpla cu șapte mii de ani înainte de „epoca monumentală” a piramidelor și de Stonehenge. Nu există vreo explicație despre cine erau acei oameni, cum reușiseră să-și realizeze opera, de unde veneau și nici ce s-a întâmplat cu ei. Dar profesorul era absolut convins că datarea avea să reziste, ceea ce s-a și întâmplat între timp.

Cea de-a doua surpriză a aceluia prânz însoțit era și mai plină de semnificație. Schmidt nu găsisese nicio dovadă care să indice că oamenii care construiseră Göbekli Tepe locuiseră acolo. Săpăturile următoare ar putea dovedi altceva, dar aceste prime faze de ocupare nu cuprindeau case, acoperișuri sau vetre, niciun fel de resturi din cele la care te-ai aștepta într-un spațiu locuit continuu. Iar ceea ce au găsit, tot atât de revelator, a fost o varietate de oase de animale – leoparzi, mistreți, cerbi negri de Mesopotamia, cocori, vulтури și tauri sălbatici, strămoșii uriași, acum dispăruți, ai bovinelor noastre domestice. Toate acestea ne lasă să ghicim că cei care au construit aici, cel puțin în etapele inițiale, erau vânători nestatornici, oameni care se opreau doar atât cât să facă bere și să prepare carne. „Desfășurau mari sărbători – a spus Schmidt, zâmbind iarăși – cu vânat fript și poate ceva asemănător berii. Dar nu locuiau acolo.” Acesta este motivul pentru care un profesor de la Universitatea Stanford afirmă că descoperirile lui Schmidt de la Göbekli Tepe „schimbă totul” – deoarece oamenii care au construit cel puțin primul strat al sitului sacru nu erau stabili. Erau vânători și culegători, hoinari, fără domiciliu stabil, iar asta are implicații importante.

Lucrările la Göbekli Tepe au continuat după dispariția prematură a lui Schmidt, la doar câteva săptămâni după discuția noastră din 2014, iar noile descoperiri și interpretări au ridicat întrebări legate de teoriile sale. Cu ajutorul impulsurilor radar, s-a stabilit că situl cuprinde în jur de

170 de coloane de piatră. De asemenea, se consideră acum că probabil situl a fost folosit mai multe sute de ani, fiind apoi abandonat. Monumentele s-au păstrat din mai multe motive, printre care acela că stâlpii au fost îngropați în resturi și rămășițe aruncate în timpul folosirii continue și al dezvoltării sitului. La supraviețuirea lor a contribuit și lipsa oricărei așezări importante mai târziu în acea zonă, așadar nu a existat nimeni care să vrea să exploateze și să refolosească pilaștrii tăiați.

Se lucrează în continuare la limpezirea misterului din jurul constructorilor și al motivelor care i-au determinat la acțiune, însă elementele esențiale ale istoriei rămân cele stabilite de Schmidt. Construcția de la Göbekli Tepe a fost începută de oameni care se deplasau în grupuri mici, familii sau un trib care exploata piatra din apropiere, mutând-o cel mult 500 de metri. Ar putea să pară nu foarte departe, dar blocurile cântăresc multe tone și ar fi fost nevoie de sute de oameni ca să le deplaseze pe fiecare dintre ele. Ar fi fost nevoie atât de o mână de lucru numeroasă și dispusă să o facă, dar și de o foarte bună organizare. Este imposibil de știut cine a avut ideea unei asemenea întreprinderi, dar este sigur că reprezintă începuturile arhitecturii și ale culturii și că este legată de o practică spirituală sau de un cult oarecare.

Nu este nimic revoluționar în faptul că există artă pe coloanele de la Göbekli Tepe. *Homo erectus* crea modele în zigzag pe scoici în regiunea Indoneziei actuale acum 500 000 de ani. Descoperiri recente din peștera Blombos din Africa de Sud arată că *Homo sapiens* executa lucrări asemănătoare cu ocră roșu acum 100 000 de ani. Neanderthalienii suflau din gură ocră roșu pe mâini și lăseau în acest fel semne pe pereții peșterii Maltravieso din Spania, acum mai bine de 66 000 de ani. Nu este nimic revoluționar nici măcar în tehnica artei de la Göbekli Tepe, în modul

cum reprezentau figuri umane, păsări care zburau pe cerul lor sau animale care existau în lumea lor și care le populau visele.

Noutatea constă în dimensiunile aceluși loc, efortul pretins pentru a-l realiza și, mai presus de orice, faptul că a fost nevoie de colaborare între cetele de vânători-culegători pentru a crea, deplasa și decora coloanele. Unii trebuie să fi lucrat în cariere, tăind în piatră cu cremene, modelând și incizând roca. Alții au pregătit locul în vederea instalării. Iar și mai mulți asigurau hrana pentru toată lumea – ceea ce ar explica rămășițele de sălbăticiuni găsite în straturile cele mai de jos ale dealului. Acest efort a fost susținut vreme de mulți ani, probabil secole la rând, iar rezultatul a fost o acumulare de pilaștri dispuși în cercuri. Unii au fost îngropați – creând în acest fel forma conică a înălțimii –, în vreme ce alții erau în lucru. Mai de neînchipuit decât monumentalitatea a ceea ce e posibil să fi fost cea dintâi construcție omenească de mari dimensiuni este ceea ce ne spune acest sit despre felul cum am ajuns să fim stabili.

La momentul când se construia Göbekli Tepe, peisajul din jur, la răsărit de râul care ieșea din Eden, era mai generos decât acum. Să ni-l imaginăm ca pe o stepă cu ierburi sălbatice, grâu și orz, presărată cu dumbrăvi de stejar, migdal și fistic; ultimii doi sunt acum intens cultivați în zonă. Stepa era populată cu gazele și tauri sălbatici, găște migratoare, cu multe alte păsări și animale comestibile și cu câteva altele periculoase pentru oameni, după cum arată depozitele descoperite în sit. Un tărâm al abundenței, așa era, după cum spunea nu doar o dată profesorul Schmidt, „aidoma unui paradis”. Această abundență permitea oamenilor să nu bată cale lungă pentru a găsi hrană. În lipsa necesității de a hoinări, puteau să se așeze cât timp dezvoltau acest loc sacru. Göbekli Tepe a devenit locul